

**ABDURRAHMON JOMIYNING “YUSUF VA ZULAYXO”
DOSTONIDA ALISHER NAVOIYNING MADHI**

Aziza Rajabova-

Termiz davlat universitetining ikkinchi kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Nizomiddin Mir Alisher Navoiy va Mavlono Abdurrahmon Jomiyning adabiy do'stliklarini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni Abdurrahmon Jomiy o'zining “Yusuf va Zulayxo” dostonida, aniqrog'i dostonning xotimaviy qismida Alisher Navoiyni madh etgan. Alisher Navoiy ham o'zining “Xamsat-ul-mutahayyirin” asarini Mavlono Abdurrahmon Jomiyga bag'ishlaydi. Bu ikki ta'rixiy shaxslar o'z asar va she'rlarida bir-birlarini madh etib o'zbek va tojik xalqining adabiyotini boyitgan.*

Kalit so'zlar: *Alisher Navoiy, Abdurrahmon Jomiy, E.E Bertels, Abdulg'ani Mirzoyev, “Yusuf va Zulayxo”, “Xamsat-ul-mutahayyirin”, “Senzdah maqola”, “Navoiy va Jomiy”.*

Fors-tojik adabiyotining ko'zga ko'ringan namoyandalaridan biri Abdurahmon Jomiy o'zining do'sti va shogirdi, Temuriylar saltanatining sobiq vaziri, o'zbek mumtoz adabiyotining rahbari Amir Nizomiddin Alisher Navoiyni tilga olish bilan “Yusuf va Zulayho” qissasini yakunlaydi. Hikoya oxiridagi quyidagi bayt ana shu fikrni isbotlay oladi.

Ba zikrash xatm shud in ravshan anfos,

Ba soni nuri munzal xatmi barnos. (1,381)

Abdurahmoni Jomiy bu hikoyaning oxirida Alisher Navoiyni tilga olish orqali shogirdiga bo'lgan muhabbat, do'stlik va sadoqatini yana bir bor isbotlaydi.

Alisher Navoiy o'zining “Xamsat-ul-mutahayyirin” asarida Abdurahmon Jomiyning “Yusuf va Zulayho” qissasini ta'riflagandan so'ng dostonning yakuniy qismning 14 baytini keltiradi: Muborak bar shahu arkoni davlat,

G'azanfarhaybatoni shersavlat.

Ba taxsis on javonmarde, ki az der,
Nasab chun nom boshad sher bar sher.

Zi bas dar beshai sheri daler ast,
Zi mardoni jahon nomash du sher ast.

Yake dar az dizi davron kunanda,
Yake sarpanja bo go'ron zananda.

Ba rasmi ta'miya z-on burdamash nom,
Ki monad dur az on andeshai om.

V-agar ne, kay tavon z-on fahmi darrok,

Ba sad huqqa nuhuft in gavhari pok?!

Kunad dar she'r tab'ash mo'shikofi,

V-az on mo' no'ki kilcash sha'rbofi.

Nihad z-in sha'ri mushkin domi dilho,

Dihad az she'ri shirin komi dilho.

Dili ushshoq az on yak monda dar band,

Labi xubon az in yak dar shakarxand.

Ba zikrash xatm shud in ravshan anfos,

Ba soni nuri munzal xatmi barnos.

Bale, dar borgohi odamiyat,

Juz o' kam yoft rohi odamiyat.

Hamesha to atoi davri olam,

Kunad tab'i laimon shodu xurram.

Chunon dil bo xudoi olamash bod,

Ki n-oyad az atoi olamash yod.

Suxanro az ato dodi tamomi,

Ba omurzish zabon bikshoy, Jomi (4,42-43)

Keltirilgan baytlarga diqqat bilan qarasak, Alisher Navoiy obrazi yuksak poetik mahorat bilan tasvirlanganini ko'rishimiz mumkin.

“Yusuf va Zulayho” qissasining yakuniy qismida Alisher Navoiy nomi tilga olinganini bir qancha olim va tadqiqotchilar ham qayd etgan. Xususan, mashhur

rus sharqshunosi, akademik E.E. Bertels o‘zining “Navoiy va Jomiy” nomli qimmatli asarida Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy o‘rtasidagi adabiy-ilmiy aloqalar, do‘stona munosabatlar haqida to‘xtalib, “Yusuf va Zulayho” qissasining yakuniy qismidagi 11 baytdan iqtibos keltiradi. Alisher Navoiy obrazi va mazmuni bilanbu misralarni o‘qish, aslida, bu misralarda Alisher Navoiy siymosi tasvirlanganligini isbotlaydi (5, 118-119).

Akademik Abdulg‘ani Mirzoyev ham o‘zining “Senzdah maqola” asarida bu masalaga to‘xtalib o‘tadi. Maqolada Jomiyning “Yusuf va Zulayho” qissasining yakuniy qismida Navoiy siymosining ko‘rinishini ishonch bilan ta’kidlab, o‘z fikrini mustahkamlash uchun dostonning quyidagi ikki baytini keltiradi:

Muborak bar shahu arkoni davlat,

G‘azanfarhaybatoni shersavlat.

Ba taxsis on javonmarde ki az der,

Nasab chun nom boshad sher bar sher (2, 273)

Darhaqiqat, bu misralarda Alisher Navoiy siymosi ko‘zga ko‘ringan, A. Mirzoev “Chunki bunday bo‘lmaganida ulug‘ shoir o‘z asarini bunday yuksak maqto‘v va sharaf bilan tugatmagan bo‘lardi” (2, 273).

Matnning so‘nggi misralarida Alisher Navoiy siymosi berilganligi bois, bu misralarni imkon qadar qisqacha izohlab, Alisher Navoiy obrazi qanday tasvirlanganiga oydinlik kiritishga qaror qildik.

Muborak bar shahu arkoni davlat,

G‘azanfarhaybatoni shersavlat.(1, 381)

Abdurahmoni Jomiy bu baytda davlat amaldorlari orasida Navoiydek bir shaxsning bo‘lishini juda muhim amal deb biladi. Shuning uchun hikoya muallifi hech ikkilanmasdan “shoh va davlat ustuni” bu ulug‘ ne‘matni barakot qilib, Alisher Navoiyni “shersavlat” deb ta’riflaydi.

Ba taxsis on javonmarde, ki az der,

Nasab chun nom boshad sher bar sher.

Zi bas dar beshai sheri daler ast,

Zi mardoni jahon nomash du sher ast.

Yake dar az dizi davron kunanda,

Yake sarpanja bo go'ron zananda.(1,381)

Jomiy “Ba taxsis on javonmard” deb Navoiynung har qanday tahsinga loyiq bo'lgan saxiyligi va jasoratini qayd etadi.

Bayt davomida Alisherni juda mahorat bilan maqtaydi va uni “ikki sher” deb ataydi. “Alisher” degan ma'noni anglatuvchi Navoiy nomiga ishora. Tarixdan ma'lumki, to'rtinchi xalifa Ali (r)ning taxallusi “Asad”, “Haydar” bo'lgan. Chunki diniy manbalarga ko'ra, Ali jismonan baquvvat va bahaybat bo'lgan (6, 3).

Agar biz “Alisher” so'zini ikkiga bo'ladigan bo'lsak, “Ali” va “sher” mustaqil so'zlari hosil bo'ladi. Keling, bu ikki so'zning ma'nosiga qaraylik, natijada Ali (sher) + sher - ikki sher. Jomiy shularni o'ylaydi va Alisher Navoiyni ikki sher deydi. Xulosa qilib aytganda, shoir bu misralarda Alining ayrim fazilatlarini olib kelib, Navoiy obrazini ta'sirchan qiladi.

Ba rasmi ta'miya z-on burdamash nom,

Ki monad dur az on andeshai om.(1,381)

Abdurrahmoni Jomiy bu misralarda Alisher Navoiy obrazini “ta'miya”, ya'ni topishmoqlar yo'lida keltirganligini ta'kidlaydi. Demak, shoirning fikriga ko'ra, u “jamoat fikridan yiroq”. Ya'ni hammaga ma'lum bo'lmasa, jamoatchilik tushunmaydi. Aslida ushbu baytlarni mag'zini chaqish juda qiyin. Bu turdagi misralarni o'qishda va ushbu misralarda ehtiyot bo'lishga majbur qiladi

V-agar ne, kay tavon z-on fahmi darrok,

Ba sad huqqa nuhuft in gavhari pok?!(1,381).

Bayt davomida Jomiy agar men buni qilmasam, ya'ni topishmoq san'atini qo'llamaganimda, Alisherni, o'sha “sof gavhar”ni (Navoiy-E. N.) qanday yashirar edim deb aytadi.

Kunad dar she'r tab'ash mo'shikofi,

V-az on mo' no'ki kilcash sha'rbofi. (1,381).

Jomiy bu misralarda asosan Alisher Navoiyning she'riy qudratini qamrab oladi va uni "mo'shikof" (tinish belgisi, ehtiyotkor, sezuvchan, izlanuvchan) shaxsga qiyoslaydi. Bayt davomida shoir tashbeh san'atidan foydalanib, Navoiy qalamining uchi "hayajonli" ekanligini ta'kidlaydi.

Nihad z-in sha'ri mushkin domi dilho,
Dihad az she'ri shirin komi dilho.
Dili ushshoq az on yak monda dar band,
Labi xubon az in yak dar shakarxand.(1,381)

Abdurahmon Jomiy Alisher Navoiyning betakror she'riyatini har bir insonning qalbini zabt etadi, uning "shirin she'ri"dan "qalb kafti"ga shirinlik baxsh etadi, deb ta'kidlaydi. Jomiyning keltirilgan misralari muallifning so'z, badiiy san'at va hokazolarni qo'llashdagi mahoratini yana bir karra ko'rsatib, Alisher Navoiy shaxsining ulug'vorligini ham o'quvchiga eslatadi.

Bale, dar borgohi odamiyat,
Juz o' kam yoft rohi odamiyat.(1,381)

Mavlonon bu baytda Alisher Navoiyning axloqiy fazilatlari, insoniy fazilatlari va olijanob fazilatlarini alohida ta'kidlab, odamiyat yo'lida Navoiydek shaxslar kam topilishini aytadi.

Hamesha to atoi davri olam,
Kunad tab'i laimon shodu xurram.
Chunon dil bo xudoi olamash bod,
Ki n-oyad az atoi olamash yod. (1,381)

Abdurahmoni Jomiy bu misralarda sevimli shogirdi Amir Alisher Navoiyga omad tilab, uni Alloh panohiga topshiradi.

Shunday qilib, shirinso'z shoir Abdurrahmon Jomiy "Yusuf va Zulayho" qissasi oxirida Alisher Navoiyni duo bilan yodga oldi:

Suxanro az ato dodi tamomi,
Ba omurzish zabon bikshoy, Jomi.(1,381)

Alisher Navoiy nomi nafaqat "Yusuf va Zulayho" qissasida, balki Abdurahmon Jomiyning "Fotihat-ush-shabob", "Haft paykar", "Xiradnomai

Iskandari”, “Layli va Majnun”, “Bahoriston”, “Tuhfat-ul-ahrar” kabi qimmatli asarlarida ham bor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurrahmoni Jomi. Osor – To'rtinchi jildi (“Subhat-ul-abror”, “Yusuf va Zulayxo”).-Dushanbe: Adib, 1988 -384 bet
2. Abdurrahmoni Jomi va Alisher Navoi – ibрати hamkorii azali va abadii mo. – Samarqand, 2004-159 bet
3. Abdulg'ani Mirzoev. Senzdah maqola.-Dushanbe, Irfon, 1977-287 bet
4. Alisher Navoiy. Xamsat-ul-mutahayyirin. – Toshkent, 2000 – 66 bet
5. E.E Bertels. Navoi I Djami. – Moskva” Nauka, 1965 - 499 bet
6. Sadu yak qissa az hayoti Ali ibni Abo'tolib (R). Mutarjim: Muhammadiqboli Sadriddin. – Dushanbe, 2009 – 76 bet